Áron TAMÁSI

**DARE DE SEAMĂ DIN ARDEAL
DESPRE STRĂDANIILE SPIRITULUI MAGHIAR**

Redactorul revistei „Hitel” m-a rugat să mă ocup în paginile publicației de starea spiritului maghiar de după război și din prezent, în special cu acele fenomene care mă îngrijorează. Când s-a gândit la mine în mod sigur a dorit o părere competentă și sinceră, iar eu mă simțeam de parcă ar trebui să tratez cel mai drag bolnav al existenței și al visurilor noastre.

Este o tradiție umană nobilă să îngrijim și să prețuim spiritul; dar spiritul însuși nu este tradiție, ci un fenomen la fel de tainic pe cerul istoriei umane, ca o stea. Tradiția este schimbătoare, uneori strălucește împlinită, alteori scade precum luna; steaua însă va arde mereu pulsând.

În vremuri bune sau rele spiritul trebuie să vegheze deopotrivă, deoarece aceasta este natura și rolul său.

Un fenomen permanent al istoriei maghiarilor a fost faptul că steaua spiritului a strălucit întotdeauna veghind; chiar și atunci când luna prețuirii rătăcea invizibilă aiurea și atunci când nopțile cu lună plină pluteau deasupra națiunii. Ar fi așadar fără pereche părerea că spiritul maghiar nu-și recunoaște astăzi rolul, ori dacă îl recunoaște nu și-l împlinește. Ar fi așa ceva posibil, tocmai în timpurile noastre?! Căci existența noastră se petrece printre frământări hotărâtoare de soartă pe care arareori a trăit-o națiunea de la stabilirea noastră în mijlocul Carpaților încoace. În aceste vremuri, spiritul ar trebui să fie nu doar o stea de veghe, dar să aibă menirea de „stea norocoasă”.

În primele clipe nu numai demnitatea noastră, dar și instinctul nostru de viață protestează împotriva acestei opinii nefaste. Mândria și instinctul de viață protestatar denotă o natură nobilă și sănătoasă, însă în al doilea moment imediat apar intelectul și simțul răspunderii. Intelectul dorește să înfrunte încă din timp această problemă gravă, iar simțul răspunderii chiar îl obligă s-o facă.

Totul este precum o călătorie ce nu suferă amânare și care ascunde poate posibilitatea unor noi schimbări în viața noastră, în decursul căreia va trebui observat totul cu mare atenție, deoarece orice greșeală ar putea fi fatală. Și la fel ca în cazul unei călătorii, când omul pleacă de acasă ajungând apoi în lumea mai largă, la fel trebuie poate să plec acum sufletește.

Acasă pentru mine înseamnă în Ardeal.

În acest an, pe care-l încep cu călătoria sufletească, se vor împlini douăzeci de ani de când, student fiind la Cluj, am scris prima mea nuvelă[1]. Tamás Szász, eroul povestirii mele, revenind acasă din războiul pierdut, dis-

truge tot ce i-a mai lăsat neșansa. El recurge la foc și săvârșește o ceremonie a sacrificiului, iar mie mi se pare acum că-și anticipează cu douăzeci de ani epoca, deoarece astăzi toată lumea face același lucru ca, după teribila încheiere a socotelilor cu omul și materia, să poată începe o viață nouă. Secuiul amar, țășnind din timp precum o scânteie, m-a logodit nu doar cu literatura, dar și cu soarta pe care maghiarimea din Ardeal a trebuit s-o trăiască sub stăpânirea străină. Din acel moment, nesocotind cei trei ani din America, am stat și am mers înainte pe calea spiritului împreună cu defectele și câteva calități ale mele. E un fapt simplu ce atestă existența naturală și fraternă a datoriei și vocației, care nu pretinde laudă și nu merită desconsiderare. Pe lângă alte fapte, este însă de natură de a da cititorului sentimentul că mă poate considera o sursă credibilă, când fac unele afirmații despre spiritul format și existent aici în Ardeal pe perioada asupririi.

Generația care după război și-a înălțat cel dintâi drapel al spiritului a apărut pentru prima oară în cartea intitulată *Cei unsprăzece*[2]. Studiile, poeziile și nuvelele noastre erau unite în această carte deja de puterea tainică a pământului natal, iar buchetul împletit din flori de câmp destul de diverse l-am legat de firul spiritului înălțat al lui Petöfi și Zsigmond Kemény[3]. Toate au fost însă florile câmpurilor din Ardeal, iar dacă ceva ne-a deosebit de generația dinaintea noastră, atunci tocmai acest lucru a fost, că florile ei spirituale au crescut în pământ mai diversificat. După câțiva ani în schimb, soarta comună a acoperit toate cărările delimitării și în cadrul larg al revistei „Erdélyi Helikon” cei mai mulți scriitori maghiari din Ardeal formau unitatea care reprezenta o singură voință în apărarea culturii și a intereselor spirituale ale poporului maghiar. Se părea că spiritualitatea din Ardeal s-a instalat într-un mod bine gândit și fericit în citadela sufletului maghiar, ale cărei bastioane erau poezii și scriitorii. Prin creațiile lor, prin lecturile literare auzite în tot Ardealul și pe paginile ziarelor se dădea lupta care a dorit să înființeze și să dezvolte imperiul spiritual al maghiarimii de aici. În următorii zece ani s-a întâmplat că scrisul a devenit aici „literatură din Ardeal”. Evident, denumirea arată și caracterul scrisului ardelean; însă noi, în inima noastră, ne bucuram și ne mândream din cauză că denumirea succintă însemna reușita unei lupte spirituale: bucuria că înființarea „imperiului spiritual” este pe drumul bun, iar în soarta grea un anumit sentiment al triumfului că sufletul trăiește și spiritul veghează. Este de înțeles așadar că ne rănea acuzarea care ne era trimisă din Țara Trunchiată și care pomea de „schismă”. Dar și aici acasă, în interiorul nostru, mai exista ceva ce ne durea mai tare decât „schisma”, și anume faptul că spiritualitatea și politica nu puteau merge pe același drum, deși amândouă aveau unul și același scop: a menține poporul, căminul și conștiința maghiarității. În primii ani ai frământărilor se mai ivea din când în când posibilitatea unor activități comune, mai târziu s-a confirmat însă că cele două domenii nu se potrivesc. Acum, când tristețea aparține trecutului, iar morala viitorului, putem căuta explicația fără patimi. Unul din tinerii noștri deputați – în cartea sa de altfel

inteligentă și obiectivă – a făcut potrivita remarcă, cum că „fermenții conflictului au fost de obicei scriitorii, care în viața politică n-au avut succese, și deseori politicienii, care au rămas în urmă în sfera literaturii”. Sunt de părere că afirmația sa ar fi foarte potrivită, dacă s-ar referi la conținutul unui roman-cheie, însă astfel nu dezvăluie explicația privind contradicția între spiritul și politica ardeleană. Mai bine n-ar fi așa! Mai bine am putea urma raționamentul său, deoarece atunci controversile existente și la nivel național, și despre care voi vorbi în cele ce urmează, ar putea fi pe această cale de asemenea explicate și rezolvate. Alții sunt de părere că spiritul și politica, datorită naturii și caracterului lor, nicicând nu au putut progresa împreună. Istoria maghiarilor furnizează un bogat material coroborator în vederea celor afirmate, însă dorința mea pragmatică nu poate fi satisfăcută nici cu aceste explicații când este vorba despre cele două decenii ale asupririi. Deoarece, în acea luptă pe viață și pe moarte pe care am dus-o noi, instinctul de viață împrietenește și câinele cu pisica!

Dacă vrem să demonstrăm diferențele existente între politica și spiritul ardelean, trebuie să vorbim despre contradicția naturală și neîmpăcată a lacului și râului. Lacul n-a cunoscut altă soluție decât cea de a lăsa râul să se verse în el, iar râul ar fi vrut să conducă lacul prin cursul său pentru a uda împreună peste tot câmpul destinului și astfel să obțină un viitor rodnic.

Pe la sfârșitul anilor treizeci, semnele existente arătau că puterea spiritului modelează deja albia prin care mai repede sau mai târziu lacul își va găsi cursul. Forțele tinere care și-au potolit setea din apele râului și care în mare parte s-au scaldat și în lac, au lucrat conform legilor severe ale vieții și progresului la planul de a crea o forță națională unitară folosind impulsul ideologic al spiritului și știința practică a politicii. Dorința de reînnoire s-a maturizat deopotrivă în inimile celor instruiți și la mase. Faptul s-a arătat clar la „Întâlnirea de la Târgu Mureș”, care a fost prima încercare cuprinzătoare și serioasă pe calea înnoirii[4]. Din păcate n-am reușit să punem în practică acel „Credo” [de la Târgu Mureș], care dădea o expresie istorică constituției spirituale a maghiarimii din Ardeal. A existat mai mult spirit și știință de politică națională decât simț practic și angajare. Dintr-o dată a devenit evident faptul că cea mai gravă scăpare a partidului politic și care provine din concepția sa despre putere este că n-a crescut practicienii ai politicii din rândul generațiilor mai tinere. Trebuie să recunosc însă sincer că pentru eșecul transformării unei idei în realitate și eu mă simt vinovat. Capacitățile practice ale generației tinere, care de atunci cu siguranță au fost intens dezvoltate, le-am apreciat greșit. Am crezut că principiile maturizate și avântul cunoștințelor vor fi urmate de curajul în fapte. Fidel acestei credințe, mi-am ascultat inima care a încurajat în mine spiritul nepătat al omului de litere și nu cel de politician.

În acele timpuri mi s-a părut că frământările spiritului și ale conștiinței ar reproduce simptomele anilor de început. Procesul hrănit de vitalitatea tainică și sănătoasă a maghiarimii dintr-odată s-a lovit de zidul unei situații de

forță: partidele politice au fost dizolvate și puterea a oprit orice posibilitate de a ne organiza de jos și din interior.

Simbolic vorbind, trebuia luată decizia dacă maghiarimea din Ardeal să înceapă greva foamei ori să accepte și să înghită hrana suspectă pregătită în bucătăria puterii. Fără îndoială, firii romantice și eroice a maghiarimii i s-ar fi potrivit mai degrabă greva foamei politice, dar asumarea ei deschisă ar fi cerut fie un profet, fie un Gheorghe Doja.

Concepția ardeleană, caracterizată întotdeauna mai degrabă de înțelepciunea lui „așa cum se poate”, decât de răzvrătirea „doar câinele se lasă stăpânit”, în interesul poporului a acceptat hrana robilor.

A fost o pâine amarică, dar a trecut de noi fără să cauzeze vreo boală fizică sau psihică, iar acum există chiar un soi de romantism în felul în care ne amintim de ea.

Iată expunerea sumară în care am încercat să creionez linia spiritului maghiar, care pe vremea existenței „minoritare” a fost trasată în viața maghiarimii cu trudă și onoare. În spatele liniei și în interior se regăsesc o serie de amintiri despre frământări, succese și răni. Dacă timpul și munca ne-ar permite o oarecare relaxare am putea să le luăm în discuție; acum însă, pe lângă istoria sumară a acestui spirit, voi reliefa doar câteva probleme de bază. Fac acest lucru pe de o parte ca să accentuez nevoia și dreptul înfrunțărilor viitoare ale „spiritului ardelean”, pe de altă parte ca și cititorul să-și poată forma o opinie corectă despre problemele generale și arzătoare ale spiritului maghiar.

Înainte de toate va trebui să stabilim că spiritul, care s-a format în literatură și expunerile social-politice în perioada aspirării, s-a caracterizat pe de o parte prin conștiința sorții comune, pe de altă parte prin responsabilitate morală. Din conștiința și asumarea unui destin comun a rezultat și în literatură și în comportament caracterul popular-național, și aceasta în vremurile când caracterul respectiv abia se trezea în germene prin locurile unde astăzi bolmojesc cu el oamenii; atât în Ungaria, cât și în străinătate. Iar responsabilitatea morală a pus în centrul atenției concepția că opera literară nu este doar creație artistică, dar și un mijloc educativ de cel mai înalt grad. Ar fi greu de dat răspunsul rapid la întrebarea dacă destinul comun cu poporul și responsabilitatea morală au fost oare în trecut note de caracter mai definitive ale spiritului, decât fermitatea pe care ar trebui s-o aibă astăzi! Contemplația și învățămintele care au definit până astăzi vremurile de după eliberare însuflă conștiinței mele că spiritul maghiar ar fi infam și trădător dacă nu și-ar asuma în prezent până la capăt comunitatea destinului cu poporul și responsabilitatea morală față de propria soartă.

Am amintit contemplația și învățămintele. Dar înainte să vorbesc despre ele, pentru a-mi ordona mai corect gândurile ar trebui să mă ocup mai întâi de experiențele pe care am avut ocazia să le adun pe perioada existenței „minoritare” în Ungaria. Aceste experiențe, pe care la acea vreme cu greu am reușit să le evaluez și să le folosesc pentru a trage învățămintele din ele, expli-

că destul de exact tot ceea ce a afectat după eliberare aici în Ardeal[5] lumea spiritului.

Pentru noi, cei care am rămas pe loc aici, în Ardeal[6], a fost întotdeauna o realitate vie acea unitate sufletească și spirituală, care una într-o îmbrățișare, dincolo de orice graniță, toți maghiarii. Individual și în grupuri treceam uneori în vizită dincolo, pentru a putea percepe și transmite mai departe unitatea sufletului și în realitate. Aceste vizite au fost amintite în Parlament și de un reprezentant din Secuime, iar din mențiunea făcută știm că scriitorii cu ocazia vizitelor citeau poezii și nuvele, pe care ascultătorii neinformați le aplaudau. Aceasta este într-adevăr realitatea, pentru că Ungaria nu prea are orașe unde scriitorii ardeleni să nu fi citit nuvelele și poeziile lor agreabile publicului, care își rezerva întotdeauna primele rânduri elitei vieții spirituale și sociale. În această privință, printre toți eu am fost cel mai tenace, deoarece eu nu m-am limitat la a prezenta publicului mesajul „trebuie să supraviețuim” al vreunui secu, dar am ținut legătura și cu mișcările spirituale din Ungaria. Evident, nu în secret am făcut acestea, pentru că am ținut și prelegeri mărturisind scopurile și raporturile mele spirituale. Împreună cu scriitorii „Frontului din Martie”, cu numeroși membri ai „generației reformei” și cu îndrumătorii tineretului de multe ori ne uneau aceleași griji, aceleași ferve, încercând să îmbunătățim soarta poporului maghiar și să slăbim forțele împovărătoare.

Nu fără un scop am amintit legăturile personale pe care am avut ocazia să le stabilim cu publicul larg din Ungaria, nici cele întreținute cu tinerii reprezentanți ai spiritualității maghiare. Ele atestă faptul că am o experiență directă asupra problemei spiritului maghiar frământat, a calităților și erorilor sale.

Spiritul nu poate fi cunoscut, nici explicat dacă se face abstracție de mediul de unde provine și unde vrea să-și desfășoare influența. Această constatare este și mai adevărată privind spiritul înfiripat după primul război mondial, frământat și astăzi, ale cărui dezechilibrări și poticniri nu le vom putea înțelege decât prin cunoașterea unora dintre particularitățile existenței maghiare de acum. Ar trebui să arăt mai ales cum este evaluat spiritul pe de o parte de putere, pe de altă parte de societate, sau mai corect spus: cum se comportă aceste două forțe lumești cu omul spiritual. Aș fi putut scrie: față de omul spiritual, deoarece la noi spiritul este copilul vitreg al puterii, iar societatea deținând un domeniu real sau simbolic, în această singură privință învață bucuros de la putere. Cu toate că aș fi nepermis de nedrept dacă aș generaliza această părere, deoarece păstrez ca o experiență pozitivă de exemplu acele trei ore pe care le-a petrecut prim-ministrul Gyula Gömbös[7] în cercul nostru de scriitori, de asemenea momentele de adâncă recunoștință pe care le-am primit și eu de la cititori. Asemenea fenomene sunt însă de excepție: lună ce apare și dispare dintr-o dată în noaptea de tăciune, sau stele ivindu-se. Este mult mai caracteristică și oficială imaginea pe care am păstrat-o ca model în locul celorlalte. Odată, doar cu câțiva ani în urmă, artiști

și scriitorii, printre care eu nici nu eram unul renumit, călătoream împreună pe un tren maghiar. Ne îndreptam spre un oraș mai mare din provincie, ca acolo să participăm la o serată literară, pe care ar fi pecetluit-o și puterea centrală. Un funcționar de înalt rang călătorea de asemenea cu noi și primea în compartiment vizitele de curtoazie ce-i reveneau, pe care oameni renumiți le făceau pe rând. Deoarece eu nu m-am prezentat în fața lui, i-am căzut în dizgrație și atunci am reflectat la firea deschisă și fermă a secuilor, care îi face să fie puși pe planul doi și expuși înfruntărilor grele; mi-am adus aminte de capul plecat și coloana încovoiată care au prilejuit sporirea altora pe moșiile maghiare din Ardeal...

La alte serate pe care le organizau cu distincție amabilitate pe vremuri diferite orașe maghiare pentru scriitorii revistei „Erdélyi Helikon” lua parte de obicei și câte un coleg scriitor conte sau baron. Odată însă s-a întâmplat să nu poată veni nimeni cu un asemenea rang. Din cauza activității comune și a spiritului colegial existent între noi era normal să regretăm această lipsă, dar faptul că publicului, mai ales părții sale mai distinse, i-a părut atât de rău a fost o surpriză extraordinară! Am fi dat cu toții orice pentru un conte poet sau un baron romancier, ca dintr-o dată, ca prin vrajă, să dispară perețele despărțitor care exista prin tradiție între înalta societate găzduitoare și omul simplu al spiritului. Pe furiș, în ordinea titlurilor nobiliare, s-au și retras mulți, imediat cum serata s-a mai liniștit, pe când alteori stăteam la masa festivă cu cei de rang, unde vecinul din pură complezență începea a vorbi dialectul secui ori se interesa cu amabilitate dacă acasă în Ardeal scriem în cameră sau în mijlocul naturii.

Nu avem aici loc pentru istorisiri simbolice, dar cred că după cele surprinse putem trece la prezentarea situației.

Pentru noi, cei care în acea vreme trăiam sub dominație străină, era de două ori regretabil că relațiile puterii și spiritului maghiar sunt nerezolvate sau greșit rezolvate. Părea puțin lipsit de sens, chiar de neînțeles faptul că puterea nu prețuiește spiritul viu: mai mult, ceea ce este aparent protejat și apreciat de putere, devine doar vâsc atrăgător și dăunător pe autenticul copac al spiritului maghiar. Regretam și faptul că pătura conducătoare și dătătoare de ton, în cea mai mare parte nu vede și nu-și însușește decât epiderma spiritului, considerând că acesta și-a îndeplinit „misiunea” dacă sprijină sistemul existent și este în stare să distreze. Mie, care observam de aproape eforturile dezinteresate ale celor mai buni reprezentanți ai spiritului maghiar, experiențele respective aduceau o și mai mare tristețe. Cum să nu, când credeam că am găsit cauza multor simptome dureroase ale vieții spirituale! În această lume a puterii și această ambianță socială, noțiuni esențiale ca de exemplu curajul, morala și patriotismul au devenit confuze. Era considerat curajos scriitorul sau cercetătorul care susținea ideea destinului comun cu cei din popor, cu toate că o astfel de atitudine nu înseamnă neapărat curaj, ci pur și simplu este comportamentul normal al oricărui maghiar cinstit. Etica a ajuns sub roțile unei judecăți dictate de sistemul

politic și social, iar patriot era considerat nu cel care-și asculta conștiința, ci acela care se lăsa purtat de valurile modei. Un spirit public mai sănătos și rezistent la perspective ar fi adus „generația reformelor” pe cea mai naturală cale în șanțurile puterii, iar rezultatele cercetărilor din mediul rural ar fi fost folosite de urgență la reorganizare și zidire. În loc de acestea, forțele puterii au potolit activitatea spirituală ce pregătea și urgenta înnoirea. Procesul corect și normal era dacă elanul și rezultatele activității spiritului puteau fi transpuse în forme de organizare sociale și politice. A și existat dorința, mai mult, au existat și încercări în acest sens, dar fără rezultat. Simptomele apărute în perioada eforturilor semănau mult cu cele petrecute în Ardeal în timpul și după „Întâlnirea de la Târgu Mureș”. Eșecul din țara mamă însă a depășit cu mult pe cel din Ardeal, deoarece la noi unitatea vieții literare s-a menținut cel puțin fără răni mai grave, iar substanța grupării tinerilor cu preocupări de politică națională a străbătut zidurile formelor organizatorice, chiar dacă idealurile s-au stins apoi, odată transpuse în practică. În același timp, în Ungaria tabăra celor atașați poporului s-a destrămat pe grupuri, a început chiar să apară individul spiritual luptând de unul singur, care pe cei ce aveau aceeași soartă îi considera dușmani și în singurătatea sa amară nu întotdeauna judeca corect.

După înfruntările stimulative așadar, spiritul și-a pierdut elanul și echilibrul chiar atunci când noi, ardelenii, am primit cel mai frumos dar al vieții pământești: eliberarea. Acea stare de extaz psihic și trupesc, pe care am trăit-o mult timp după eliberare, nu era potrivită ca spiritul să fi avut manifestări bine gândite și responsabile. În lipsa lor din multe locuri, mulți ne-au făcut să simțim dezamăgirea lor, ceea ce nici nu este de mirare după respectul romantic acordat „spiritului ardelean”. Noi sub egida bunului simț și a disciplinei naționale am găsit justificarea pentru tăcere și astfel am considerat că din punct de vedere moral scutirea noastră este normală, mai mult, îndreptățită. Acum însă, din perspectiva celor șaisprezece luni, tăcerea pare totuși o lipsă, deoarece pe când glasul spiritului se maturiza fără cuvinte și pe îndelete, la nivelul conducerii și în societate s-a declanșat cu pași repezi un proces pe care nu-l putem considera nici sănătos, nici corespunzător scopului.

„Eroii” agitației s-au folosit de buna noastră credință și au abuzat de credința spiritului în idealul disciplinei naționale.

Iar acum, când ne gândim să prezentăm situația legată de schimbări cel puțin în linii mari, povara lipsei amintite strânge din ce în ce mai tare inima spiritului ce s-a lăsat furat de bucurie pe locul ei de strajă. Comunitatea de scriitori „Erdélyi Helikon” a omis până astăzi să ia o poziție unanimă cel puțin în problema spiritualității ardeleni. „Asociația Culturală Ardeleană”, deși a primit o nouă conducere care a devenit un oficiu liniștit, cu toate că în urma experienței de douăzeci și doi de ani și a rezultatelor în administrarea culturii ar trebui să rezolve cu hărnicie problemele urgente ale educației individuale, sociale și naționale. Societățile literare au amuțit; presa este pe poziții și

luptă cu amenințarea provincialismului; teatrul se prezintă ca un detașament artistic bine dotat, hrănindu-i în cantina sa spirituală pe săracii ardeleni rămași în urmă; sclipirile spirituale, înfierbântătoare de viitor ale tinerilor lipsec; generația nouă de conducători ai vieții publice se frământă între diferite căi; iar cei mai mulți scriitori au fost goniți departe de înfruntări sau chiar în singurătate de gustul lor rafinat și de sentimentul izolării.

La noi toți dorința de a explica și înțelege toate acestea în momentul unui nou impuls al muncii prezente a atins apogeul suferinței. Prin investigațiile noastre trebuie să pătrundem până la rădăcina lucrurilor și dacă am străbătut cumva această cale dintr-o dată vom simți că am găsit explicația.

Credem că este vorba despre contradicția fatală dintre două concepții și că de aici provine aici în Ardeal tot ceea ce spiritul nu-l poate accepta a fi corect și corespunzător scopului.

Conform uneia dintre concepții, orânduirea socială existentă trebuie nu doar menținută, dar în spiritul ei trebuie unificate și teritoriile retrocedate, ca în timpurile actuale decisive pentru soarta națiunii pătura conducătoare să poată stăpâni mai ușor și mai bine situația. A doua concepție se poate rezuma prin faptul că în interesul unui viitor și a unei meniri maghiare atât orânduirea socială, cât și noțiunea de națiune trebuie să se schimbe.

Prima concepție este a păturii conducătoare, a cărei argumentare impune o tăcere ce poate ascunde și gravele greșeli organice și morale ale societății; a doua este concepția spiritului, a cărei misiune principală este de a pregăti societatea și de a da prilej națiunii să se schimbe.

Cele două concepții s-au putut observa și de-a lungul celor douăzeci și doi de ani de viață maghiară ardeleană, mai mult, nicăieri nu sunt atât de caracteristice și clare precum aici. Elita păturii conducătoare aici era partidul politic care, conform comparației de mai sus cu un lac, se menținea izolată față de orice fel de progres social sau ideologic. Spiritul și-ar fi trădat propria menire eternă, dacă ar fi sprijinit în acest sens partidul; el a slujit însă scopul final, adică dorința și imperativul neclintit al păstrării identității, pe calea dezvoltării spirituale și a progresului social. Pe de o parte a prezentat în literatură eroii maghiari ai istoriei, pe de altă parte a creat figuri vii cu valoare de model. În lipsa unei puteri exterioare a construit imperiul spiritual al maghiarimii, al cărui împărați erau idealurile credinței, ale calității și ale familiei naționale. Pe la sfârșitul anilor treizeci părea că și-a dus la bun sfârșit lupta națională, deoarece a început o fermentație națională care arăta că realizarea familiei naționale este posibilă și ca formă. În această etapă a confruntărilor pentru maghiarime și reînnoire s-a produs eliberarea care dintr-odată a schimbat totul. Pătura conducătoare maghiară ale cărei probleme și sarcini s-au înmulțit considerabil, a aplicat conform propriilor concepții metoda centralizării și a unificării. Odată cu această activitate a instalării statale, fermentația de mai înainte a societății ardeleni s-a oprit repede, cu toate că ea ar fi putut deveni un dar de preț pentru zidirea națiunii. S-a oprit acest tip de fermentație pentru a-i lua locul un altul: procesul de readaptare

al societății în care particularitățile ardelenismului s-au estompat, iar realitățile sale și-au pierdut actualitatea.

Destinul i-a adus inimii darul cel mai mare al revenirii acasă, spiritul însă a fost vitregit de soartă. În această stare de exil spiritul ardelean și cel de dincolo s-au întâlnit, astfel de fapt unitatea s-a realizat și aici, doar forma îi mai lipsește. Evident, aceasta nu înseamnă că „spiritul ardelean” își pierde notele particulare, deoarece el sporește tocmai datorită acestora tezaurul spiritual al națiunii. Mai degrabă indică faptul că în opera istorică de inevitabilă reînnoire maghiară va trebui să-și asume același destin și aceleași misiuni.

Chiar dacă sumar ca și până acum, trebuie să vorbim despre asta.

În primul rând ne exprimăm convingerea că spiritul maghiar trebuie să se situeze deasupra partidelor. Acest lucru este necesar nu doar ca în timpul confruntărilor să evităm tonul partizan și de multe ori trivial, ci și pentru că rolul de strajă al spiritului ne obligă. Astfel poate vom putea să descriem, fără ceața fierbinte a patimilor și pericolul erorilor, mai clar și mai exact menirea umană și europeană a maghiarimii, așa cum o putem întreprinde pe de o parte prin valorile noastre, și așa cum ea este stabilită pe de altă parte de învățămintele istoriei și poziția noastră geografică. Menirea respectivă nu se va stabili în funcție de principiile unor concepții despre lume, ci în funcție de autocunoașterea corectă și de conștiința maghiară unificatoare. Dar aprecierea corectă nu are decât valoare teoretică dacă nu facem nimic ca maghiarimea să-și poată împlini fără ezitare menirea ei recunoașcută și acceptată. Cum am putea s-o facem capabilă pentru aceasta este o întrebare care ar necesita o lungă expunere. Trei cerințe fundamentale însă se pot menționa și în această schiță.

Prima este spiritul și atitudinea eroică.

A doua ar fi dominația neamului maghiar¹.

A treia e înnoirea termenului de națiune și a națiunii însăși.

La primul punct s-ar putea obiecta faptul că spiritul eroic trăiește viu în maghiarime, trebuie doar să ne uităm la armată și spiritul ei. Admitem acest lucru cu bucurie, ne exprimăm veșnica recunoștință celor care au luat parte la înființarea noii armate maghiare și omagiem poporul maghiar care a făcut-o posibilă. Întrebăm însă cu strângere de inimă: dincolo și în afară de acest lucru, unde se mai observă această viziune eroică penetrantă și fierbinte, care în timpul marilor schimbări istorice poate constitui pe lângă armată garanția unei înnoiri victorioase? Cel mult la anumiți indivizi deosebiți ai neamului, considerați drept stafii neliniștitoare de o societate căreia îi este străină concepția eroică. Este o misiune deosebită a spiritului formarea cu succes a atitudinii eroice. Atât forța impersonală a maghiarimii, cât și eroii istoriei maghiare trebuie avuți în vedere; și, nu în ultimul rând, izvoarele orientale ale adevăratei maghiarimi, căci puterea lor, atât de des exilată, ascunde cel mai de seamă secret al înnoirii.

¹ Redăm prin cuvântul „neam” termenul utilizat în original („magyar fajta”), tot de factură biologică și etnică (*nota trad.*).

A doua cerință referitoare la dominația neamului maghiar pune pe tapet două probleme grave. Una este protecția neamului, alta este susținerea lui la conducere. Protecția neamului nu este doar o acțiune națională necesară și permanentă, dar și un imperativ divin, deoarece aceste comunități ale descendenței și ale destinului istoric sunt cele mai potrivite pentru a lua parte la progresul omenirii prin forțele și valorile lor specifice. Tocmai din acest motiv consider regretabilă limitarea și transformarea protecției neamului în ceea ce astăzi se cunoaște sub această denumire. La noi acest curent politic și social s-a transformat din protecția neamului în protecția celor ce își atestă prin documente creștinarea, de parcă neamul maghiar ar fi suma acelor creștini care viețuiesc între hotarele statului maghiar ca cetățeni. O astfel de „protecție a neamului” chiar dacă ar avea succes deplin nu rezolvă problemele presante care mă îngrijorează în mod deosebit. Pe de o parte pentru că nu cred că acel creștin de sânge străin care va ocupa locul evreului ar putea fi o cucerire liniștitoare; pe de altă parte lipsește munca și decizia care ar putea impulsiona în ritm accelerat și cu toate mijloacele fericirea și înmulțirea marilor mase ale poporului maghiar, ca imperativul cel mai universal și mai urgent al protecției neamului. Pe lângă dreptul natural, conform căruia în fruntea maghiarimii toate posturile de conducere trebuie rezervate maghiarilor, singurele excepții fiind geniile: această dominație a neamului la conducere o considerăm aspirația noastră ideologică, deoarece ridicarea și răspândirea poporului maghiar, ca cea mai sigură protecție a neamului, numai așa se poate transforma din program în acțiune naturală.

Oameni de știință, scriitori și politicieni tineri scriu și discută astăzi din ce în ce mai mult despre înnoirea noțiunii de națiune. Și eu cred că problema este vastă și actuală. Discuțiile și controversele numeroase care există în jurul constituției maghiare, a democrației și a dictaturii, a modului de viață maghiar și a problemei minoritare, toate se leagă de ea mai mult sau mai puțin. Cea mai frumoasă menire a spiritului științific și creator este să regândească noțiunea de națiune, deoarece ca pe vremuri steaua călăuzitoare pentru păstori, tot la fel și pentru noi ea este punctul luminos care ne conduce spre cel de-al doilea mileniu renăscut.

Istoria și existența maghiarimii s-a unit în așa măsură cu noțiunea de națiune încât modul de viață maghiar doar în acest cadru se poate realiza. Din cadrul respectiv lipsește însă punerea în prim plan a figurii Sfântului Ladislau; iar viața nu și-a găsit forma sa mulțumitoare și armonioasă nici în cel existent. Poporul presează timpul cu cerințe sociale justificate și dure; societatea burgheză caută propriile interese particulare, care capătă astfel caracter de clasă; conducerea guvernează de multe ori fără să cunoască poporul după reguli de ordin juridic și ideologic; iar în problema naționalităților adoptăm politica costisitoare a dădăcirii în locul separării și a cooperării. Temperatura frământărilor este extrem de mare; iar acele fire de apă pe care guvernul le emite, spre marele noroc în ultimul timp din ce în ce mai des, pot calma și răcori, dar ele nu vindecă decât pericolele tergiversărilor

până la un punct. De multe ori avem impresia că lipsește planul sistematic și unificator pentru a putea începe cu adevărat înnoirea. Acest plan nu poate fi corect și rezistent în viitor decât dacă poporul, prin reparații sociale, morale și spirituale devine coloana vertebrală a națiunii; dacă clasa de mijloc în locul apărării intereselor proprii se va situa din nou pe poziția destinului comun cu poporul; iar clasa conducătoare va ajunge la putere pe calea naturală a selecției prin descendență și inteligență.

Iată, astfel am dorit să concep darea de seamă sumară, care ar putea fi numită și vocea îngrijorării și a conștiinței. Mai mult spiritului am vrut să mă adresez, decât politicului, reprezentanților spiritului maghiar, care sunt convinși ca și mine că fără impulsul și lumina călăuzitoare a spiritului riscăm să ne rătăcim. Spiritul este darul lui Dumnezeu și calea sa în viața națiunii este netezită de imperative morale. Oricare ar fi așadar răsplată destinului trebuie să vegheze și să-și facă glasul auzit.

Altfel va fi doborât de vânt de pe creasta menirii sale.

În „Hitel”, nr. 3-4/1940-1941.

(Traducere: Annamária Nastasă-Kovács)

[1] Este vorba de povestirea *Szász Tamás, a pogány* [Tamás Szász păgânul], publicată în 1922 în urma unui concurs literar.

[2] Tamási se referă la *Antologia celor unsprăzece*, volum publicat în 1923 sub titlul *Versek, elbeszélések, tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól* [Poezii, povestiri, studii scrise de unsprezece scriitori ardeleni] și în care el este prezent cu două nuvele. Totodată, antologia era ilustrată de o serie de artiști plastici ardeleni care se vor impune de-a lungul vremii.

[3] Zsigmond Kemény (1814-1875), scriitor și om politic. După ce a urmat științele naturii la Universitatea din Viena (1839-1840), se mută la Cluj, unde devine redactorul lui „Erdélyi Híradó”. Din 1847 se stabilește la Budapesta, în vremea revoluției din 1848 este deputat și consilier al ministrului de Interne, deși ideile lui erau departe de programul revoluției. Ulterior va deveni adept al Dualismului. Împreună cu Antal Csengery și Gábor Kazinczy, iar mai târziu cu Ferenc Deák va organiza viața literară, punând bazele revistei „Pesti Napló”.

[4] Este vorba de un eveniment deja menționat în acest volum, așa-numita „Întâlnire de la Târgu Mureș” din 2-4 octombrie 1937, ce a reunit o bună parte din tinerii intelectuali maghiari nemulțumiți de politica promovată de liderii Partidului Maghiar.

[5] Se face referire la Arbitrajul de la Viena din august 1940.

[6] După pacea de la Trianon din 1920.

[7] Gyula Gömbös (1886-1936) a fost imediat după primul război mondial președintele Uniunii Forței de Apărare Națională Maghiară (MOVE), devenind apoi unul din oamenii de încredere ai lui Horthy. În 1923 fondează Partidul Independent Național Maghiar (Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt), iar în 1929 devine ministru al Apărării. Este numit prim-ministru în 1932, fiind susținut de cercurile militare de dreapta și de marii proprietari. În această calitate colaborează strâns cu Germania și Italia fascistă, în iunie 1933 fiind printre primii dintre șefii de guverne europene care face o vizită la Hitler.